

3.

KOGNITIVNA GRAMATIKA

3.1 KRATKA UVODNA RIJEČ

U uvodu svoje kognitivne gramatike osmišljene za **studente (engleskog) jezika** (*Cognitive English Grammar*) Günter Radden i René Dirven (2007) ističu da je gramatika dio ljudske kognicije koji komunicira s ostalim kognitivnim sposobnostima, kao što su percepcija, pažnja i pamćenje. Također ističu da gramatika predstavlja cjelovitost znanja koji posjeduje izvorni govornik, a koje se sastoji od leksičkih kategorija i gramatičkih struktura jezika. Naglašavaju i da je gramatika sustav koji se temelji na uporabi te da govorniku pruža bogat izvor struktura koje su mu na raspolaganju kako bi opisao svoje viđenje izabranog dijela tzv. objektivne stvarnosti. Ovakvim uvodom u svoju gramatiku, koja je hvalevrijedan doprinos u pojednostavljivanju, ali i primjeni pomalo tehničke i konceptualno zahtjevne kognitivne gramatike Ronalda Langackera (1987, 1991, 2008), autori studentima i njihovim nastavnicima – lingvistima i primijenjenim lingvistima – približavaju i populariziraju kognitivnu gramatiku i kognitivnu lingvistiku općenito. Drugim riječima, matematički precizna i po mnogima genijalna Langackerova gramatika poslužila je kao teorijska podloga gramatici koja je pisana gotovo udžbenički jednostavno, ali svejedno iscrpno i teorijski zaokruženo. Ne čudi stoga da se u prvom poglavlju bavi prirodom kategorija te metonimijom i metaforom kao procesima koji se aktiviraju pri njihovu proširenju, a zatim, u drugom poglavlju, kognitivnim operacijama – konstruiranjem značenja, umnim prostorima i zaključivanjem – bez kojih ne možemo zamisliti kognitivnogramatički teorijski okvir. U nastavku knjige ćemo se povremeno dotaknuti gramatičkih opisa koje nalazimo u Raddenovoj i Dirvenovoj gramatici, osobito pri oprimjeravanju određenih aspekata konstruiranja značenja i u raspravi o poželjnim zaokretima u učenju i poučavanju jezika.

Nastavnicima koji žele iscrpnu i sustavnu kognitivnu gramatiku engleskog jezika koja im može pomoći u promišljanju i planiranju poučavanja autorica preporučuje upravo ovu gramatiku.

No, budući da je autoričina namjera čitatelja već na samome početku izbaciti iz uvriježenog načina razmišljanja i uobičajenog bavljenja jezikom, pozabavit ćemo se jednim izvornim kognitivnogramatičkim opisom jezične strukture. Stoga u nastavku ovog uvodnog poglavlja slijedi osvrt na Langackerov, po mnogo čemu nekonvencionalan, opis engleskog prezenta (*The English present tense*, 2001) i složeno pitanje svršenih i nesvršenih procesa. Cilj je čitatelju približili detaljnost i smislenost jezičnih opisa koji čine **kognitivnu gramatiku** upravo onakvom kakva ona jest – **spoznajnom**.

U opisu koji slijedi koristi ćemo i engleske i hrvatske primjere jer su dijelovi analize primjenjivi na oba jezika, a čitatelju će pomoći u vlastitom spoznajnom procesu, narušavanju uvriježenog te informiranjem donošenju suda o opravdanosti i korisnosti ovakve analize.

3.2 ENGLSKI (I HRVATSKI) PREZENT

Langacker svoju analizu započinje upućujući čitatelja na poprilično paradoksalno shvaćanje engleskog prezenta (Present Simple – jednostavno sadašnje vrijeme) koje se odnosi na mišljenje da se njime nerijetko ne može izraziti sadašnje vrijeme (vidi primjere 20a i 20b), odnosno, s druge strane, da se prezent često koristi kako bi se opisale radnje koje se ne odvijaju u sadašnjosti (vidi primjere 21a i 21b). Međutim, Langacker već u samom uvodu sugerira da su navedeni problemi samo prividni te da **proizlaze iz neshvaćanja konceptualnih čimbenika** koje prezent uključuje, a koji se mogu opisati korištenjem alata kognitivne semantike, odnosno kognitivne gramatike. Ukratko, kognitivnim alatima koji su nam na raspolaganju možemo riješiti problem paradoksa, a to je da prezent ne kodira radnju koja se poklapa sa sadašnjim trenutkom – trenutkom govorenja.

- 20) a. *I write this paper right now.*
 b. *I am writing this paper right now.*
- 21) a. *I'm eating pizza last night when the phone rings. I answer it but there's no response.*
 b. *My brother leaves for China next month.*

Za razliku od engleskog jezika, hrvatski ima samo jedan prezent te bi, površno gledajući, u hrvatskom jeziku primjeri (20a) i (20b) učeniku engleskog jezika bili prilično neproblematici – oba bi preveo hrvatskim sadašnjim vremenom: *Upravo (sada) pišem ovaj članak*. Međutim, poznajemo li bolje engleski sustav glagolskih vremena te sagledamo li i ostale konceptualne elemente poput glagolskog vida (*write* u rečenici (20a) označava svršeni proces) zaključujemo da je rečenica (20a) zapravo negramatična. Nadalje, krenemo li prevesti primjer (21a) posegnut ćemo za

nesvršenim oblikom glagola (engl. *I'm eating* = hrv. *Jedem*) te zatim za svršenim oblicima glagola kod oblika *rings*, *answer* i *hear* pa će prijevod glasiti: *Sinoć jedem pizzu kad zazvoni telefon. Javim se, ali nema odgovora.* Radi se o tzv. narativnom prezentu. S druge strane, u rečenici (21b) svršeni prezent u oba jezika izriče planiranu budućnost: *Moj brat sljedeći mjesec odlazi u Kinu.*

Kao i u svim svojim radovima, Langacker je svjestan tehničke složenosti svojih prikaza, ali i povezanosti gramatičkih tj. konceptualnih struktura. Stoga nakon definiranja problema sadašnjeg vremena za koje se smatra da ne izražava sadašnjost, čitatelja upozna je s osnovnim postavkama i karakteristikama kognitivne gramatike (simboličnost struktura, dimenzije konstruiranja značenja, profiliranje kao kognitivni proces itd.). Nakon toga prelazi na raspravu o svršenim i nesvršenim procesima. Upravo je taj dio ključan za shvaćanje engleskog prezenta, a pomnijom analizom dolazimo do zaključka da se navedena analiza velikim dijelom može primijeniti i na hrvatski prezent. No, krenimo redom. Langacker, dakle, engleske glagole svrstava u dvije temeljne kategorije procesa koje naziva *perfectives* i *imperfectives* (hrv. svršeni i nesvršeni procesi). Tradicionalna je dijagnostika naravno mogućnost glagola da tvori jedan ili oba engleska prezenta (vidi primjere 22a, 22b i 23a, 23b; Langacker, 2001: 255). Glagol *build* ('graditi') je navedenom dijagnostikom svršeni glagol, a glagol *know* ('znati') nesvršeni.

- 22) a. *He builds a house.
b. He is building a house. [perfective]
- 23) a. He knows the truth.
b. *He is knowing the truth. [imperfective]

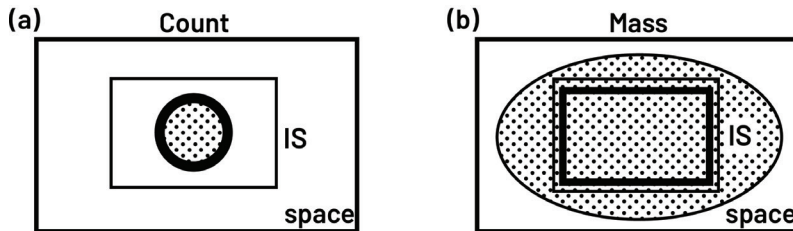
Navedenu su razliku temeljito opisivali mnogi jezikoslovci, gramatičari i autori udžbenika, ali nitko prije Langackera nije

uočio i opisao pomalo **nesvakidašnju analogiju**: analogiju između svršenosti i nesvršenosti (procesa) s jedne strane te brojivosti i nebrojivosti (imenica) s druge strane. Pogledajmo o čemu se radi. Ono što brojivu imenicu čini drugačijom od nebrojive jest svojstvo koje se u kognitivnoj gramatici naziva **omeđenost**. Na trenutak ćemo se malo udaljiti od prezenta kako bismo se podsjetili na ranije opisano svojstvo (ne)omeđenosti koje je opisano u uvodnom dijelu koji se bavi općim kognitivnim procesima i opisom kognitivne lingvistike kao spoznajne. U odjeljku u kojem smo se bavili **konceptualnom strukturuom**, saznali smo da se u analizi jezičnih struktura i značenja kognitivni lingvisti služe fenomenološkim pojmovima koji, između ostalog, dolaze iz geštalt psihologije. Konceptualni se sadržaj analizira pomoću struktura koje se u prirodnom jeziku pojavljuju kao rezultat ljudske sposobnosti da se složena slika ili predmet vidi i izgradi od naizgled nepovezanih perceptivnih podražaja. Jedan vid geštalta je **strukturna shematizacija** koja između ostalog podrazumijeva tzv. pojedinačnost (vidi odjeljak 1.3). Upravo se taj vid konstruiranja značenja odnosi na karakteristike **konceptualne strukture koje ju čine omeđenom ili neomeđenom** što izravno utječe na gramatička svojstva jezika. Kao što smo ranije istaknuli, predodžba o strukturnim svojstvima određenih entiteta često se vidi u odabiru jednine ili množine imenica ili pak glagolskog vida. Langacker nas navodi na odmak od uvriježenog načina razmišljanja te ističe spoznajno zanimljivu paralelu između svršenih i nesvršenih procesa s jedne strane te brojivih i nebrojivih imenica s druge. Brojive imenice su omeđene, dok su nebrojive neomeđene. Jezikom kognitivne gramatike, brojiva imenica odgovara konceptualnoj regiji koja je omeđena unutar neposrednog opsega pažnje u prostornoj domeni (engl. *immediate scope* (IS): vidi crtež (a) na slici 3). Isto se može reći i za svršeni proces pospremanja sobe u primjeru (15a), niže ponovljen kao primjer (24a). Nebrojive imenice odgovaraju shvaćanju mase koju smatramo neomeđenom jer manja ili veća količina, npr. šećera, ostaje kvalitativno ista bez obzira na količinu (vidi crtež (b) na slici 3). Navedeno objašnjenje neomeđenosti nebrojive imenice može se primijeniti u opisu

nesvršenog procesa u primjeru (15b), niže ponovoljen kao primjer (24b).

24) a. *Gloria je pospremila sobu.*

b. *Gloria je pospremala sobu.*

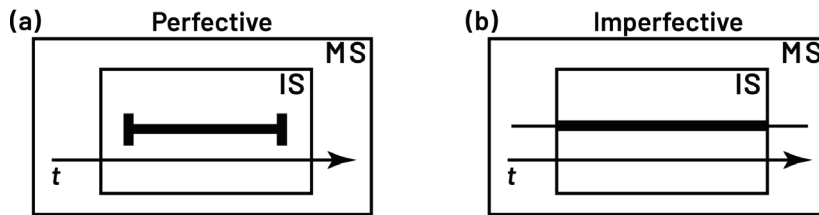

Slika 3. Vrste imenica (Langacker, 2001, str. 256)

Zasjenčani dijelovi na oba crteža predstavljaju profilirani entitet tj. njegov sadržaj. Kod brojivih imenica i svršenih glagola sadržaj je omeđen unutar našeg neposrednog opsega pažnje. Kod nebrojivih imenica i nesvršenih procesa taj se sadržaj „prelijeva“ izvan našeg neposrednog opsega pažnje. Primijenimo li i dalje metaforu gledanja na opis gramatičke strukture, a u konstruiranje značenja uključimo promjenu perspektive u prostoru, vidjet ćemo da se promjenom perspektive mijenja i naša percepcija omeđenosti, a time i kako ono što vidimo kodiramo u jeziku. Langacker daje primjer jezera koje vidimo iz zrakoplova naspram jezera u kojem plivamo. Vrlo lako možemo zamisliti da iz zrakoplova vidimo cijelo jezero te reći *I see a lake*. (hrv. *Vidim jezero.*). Međutim, ako plivamo u tom istom jezeru nemoguće je imati u fokusu njegovu cijelost i omeđenost. Ono što nas okružuje jest voda i ono što vidimo je neomeđeno, pa navedeno opisujemo rečenicom *I see (a lot of) water* (hrv. *Vidim puno vode.*). U oba jezika imamo primjere **kontinuumu leksikona i gramatike** koji nam predstavljaju **konceptualni alat** za opisivanje dvije potpuno različite situacije – iskustveno i spoznajno. Pogledajmo koliko je samo konceptualnih alata u

ovim naoko jednostavnim rečenicama: vrsta glagola, vrsta imenice, glagolsko vrijeme, član u engleskom jeziku, padež u hrvatskom jeziku itd. Ono što je ključno za svakog nastavnika jest dobro poznavati ulogu i najmanjeg gramatičkog oblika kao alata u izgradnji **konceptualnog sadržaja**. Za razliku od tradicionalnih pristupa gramatici, kognitivnoj su gramatici u središtu zanimanja **spoznaja i značenje** i to tako da sustavno opisuje **smislenost i značensku ulogu svake gramatičke sastavnice** bez obzira na njezinu shematičnost. Smisljenošću gramatike ćemo se podosta baviti kroz cijelu knjigu i na raznim primjerima, a sada se vraćamo raspravi o „problemu“ engleskog prezenta.

Dakle, kao što smo ranije opisali, problem prezenta dijelom je vezan za prirodu svršenih i nesvršenih procesa. Iznijeli smo kognitivnogramatičku analogiju između prirode navedenih procesa i prirode brojivih i nebrojivih imenica te uvidjeli da postoje konceptualne poveznice. Te su poveznice prilično upečatljive ako se razmotri i ideja o djeljivosti nebrojivih imenica, odnosno djeljivosti nesvršenih procesa. Pogledajmo to svojstvo na primjeru imenice *voda*. Svaki je dio vode, kao tekućine i kategorije nebrojivih imenica, sadržajno istovjetan cijeloj kategoriji. Jedna je kapljica vode na površini stola *voda*, voda koja je količinski napunila kadu za kupanje je također *voda*. Voda je, poput šećera ili pijeska, u tom smislu homogena. Njezina je struktura takva da je svaki njezin djelić istovjetan ukupnoj količini. Međutim, jezero nije isto u svakom svom dijelu. Baš kao što i primjerice stol, pas i automobil nisu homogene strukture. Oni su omeđeni entiteti heterogene unutarnje strukture. Rep ne čini psa, motor ili volan ne čine automobil, ploha stola nije stol već samo jedan dio stola koji je drugačiji od sume svih dijelova. Pogledajmo Langackerove prikaze (slika 4) unutarnje strukture svršenih i nesvršenih procesa pa ih pokušajmo ponovo usporediti sa strukturom brojivih odnosno nebrojivih imenica.

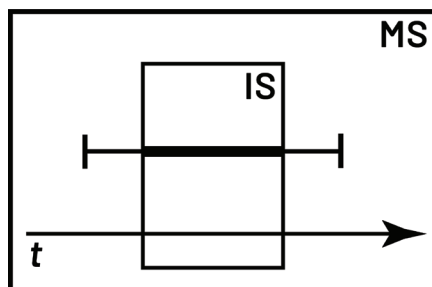

Slika 4. Vrste glagola (Langacker, 2001, str. 257)

Na slici 4 vidimo dva crteža koja opisuju svršeni (a) i nesvršeni (b) proces. Za razliku od imenice koja označava stvar (u najširem smislu, rječnikom kognitivne gramatike), glagol označava proces – relaciju koja ima svoj vremenski tijek. Kod imenica smo govorili o (ne)omeđenosti u prostoru, a kod glagola govorimo o (ne)omeđenosti u vremenu. Razlika između svršenosti i nesvršenosti se stoga temelji na omeđenosti/neomeđenosti unutar neposrednog opsega pažnje (engl. *immediate scope* (IS): vidi crteže (a) i (b) na slici 4). Naravno, proces se odvija unutar njemu relevantne vremenske domene. Stoga kada govorimo o svršenom procesu u fokusu naše pažnje je omeđeni proces čiji su početak i kraj unutar njezina neposredna opsega. Za razliku od toga, nesvršeni je proces neomeđen unutar tog istog opsega pažnje u vremenskoj domeni. Nesvršeni proces izlazi iz okvira naše neposredne pažnje – u našem je fokusu samo dio cijeloga procesa koji je u danom trenutku odabran u procesu konstruiranja značenja i opisujemo ga gramatičkim alatom koji nam je na raspolaganju u jeziku koji u tom trenutku koristimo. Ne treba smesti s uma da ovdje govorimo prvenstveno o prirodi procesa.

Vratimo se na primjer (24b) – *Gloria je pospremala svoju sobu*. Radi se o nesvršenom procesu koji lako možemo vizualizirati i prikazati crtežom (b), slika 4. Zašto Langacker o nesvršenom procesu govori kao o konstanti, a o neomeđenom dijelu toga procesa kao istaknutom dijelu unutar naše neposredne pažnje? Razlog tomu je profiliranje tek jednog dijela cijeloga procesa. Drugim riječima, proces se odvija i prije i poslije istaknutog dijela koji je u našem fokusu. Primijenimo li navedenu karakterizaciju

procesa primjerice na engleski Present Progressive (sadašnje trajno vrijeme) i Past Progressive (prošlo trajno vrijeme), uvidjet ćemo zašto je neprecizno u karakterizaciji navedenih vremena isticati isključivo trajanje radnje. Svojstvo djeljivosti je jednako kao i kod nebrojivih imenica – konstitucija svakoga dijela je jednaka bez obzira na veličinu/duljinu. Istaknuti dio nesvršenog procesa je neomeđen, a unutarnja struktura mu je homogena. Prevedimo rečenicu (24b) na engleski: *Gloria was tidying up her room*. Čišćenje sobe je u svakom slučaju trajalo, tu nema dvojbe, ali ono što je istaknuto i u fokusu je naše neposredne pažnje nije trajanje već dio procesa koji je u tijeku. Prošlo i sadašnje trajno vrijeme su **konceptualni alati kojima „zumiramo“ te sužavamo fokus na radnju u tijeku**. Ono što opisujemo je u tijeku, bilo sada bilo u određenom trenutku u prošlosti, te je upravo taj tijek temeljno značenje navedenih glagolskih vremena. Kada kažemo *Gloria je pospremala sobu* ili *Gloria was tidying up her room* naš sugovornik očekuje da je tijek opisanog u fokusu i upravo zbog toga se kod takvog procesa u prošlosti očekuje nastavak opisa koji će značenjski dopuniti opisano: što se dogodilo/događalo za vrijeme pospremanja sobe. U sadašnjosti (Present Progressive) to nije uvijek slučaj jer je radnja najčešće u tijeku u trenutku govorenja te se time dopunjuje sam tijek radnje koju se opisuje. Langacker naravno ističe i proces imperfektizacije kao važan element u izgradnji značenja te ga slikovno prikazuje na sljedeći način (vidi sliku 5):

Slika 5. Engleski *progressive* (Langacker, 2001, str. 259)

Valja napomenuti da proces imperfektizacije dodaje još jedan važan detalj u konceptualnoj strukturi i izgradnji značenja, a to je „ukidanje” početne i krajnje točke svršenog procesa koji je omeđen. Navedeno je karakteristično upravo za ranije spomenuta glagolska vremena - Present Progressive i Past Progressive. Na crtežu vidimo maksimalni vremenski opseg (*maximal scope*: MS) koji uključuje cijeli omeđeni proces, a neposredni vremenski opseg (*immediate scope*: IS) koji je ujedno i neposredni fokus naše pažnje je neomeđeni i nesvršeni proces.

Svojim studentima autorica često uvodi temu engleskih sadašnjih i prošlih glagolskih vremena te svršenih i nesvršenih procesa postavljajući sljedeći zadatak:

Zamislite oblatak i hrpu pijeska.

Zatim zamislite radnje sljedećih rečenica:

a) She bought a car. (Kupila je auto.)

b) She was buying a car. (Kupovala je auto.)

Pitanje: koja radnja je oblatak, a koja je pijesak? I zašto?

Složit ćete se da se radi o prilično neobičnom zadatku. Međutim, studenti pokazuju iznenađujuću spremnost na izazov. U pravilu im je analogija pijeska i nesvršenog procesa nešto jednostavnija za dokučiti iako to nije pravilo koje vrijedi za svaku skupinu studenta i svaku generaciju. Ono što im pomaže u promišljanju su i potpitanja poput:

Koja radnja označava promjenu, a koja označava svojevrsnu jednoličnost?

Kako zamišljate faze radnje opisane oblikom „bought“, a kako s oblikom „was buying“?

Brojimo li oblutke? Brojimo li pijesak?

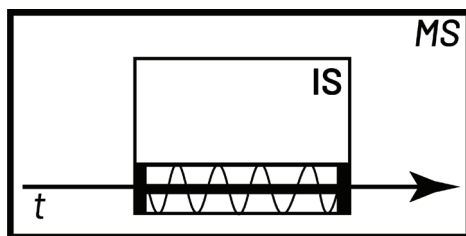
Uspijemo li razbiti oblutak, je li svaki njegov dio jednak cijelom oblutku? A što je s pijeskom? Je li primjerice šaka pijeska jednaka pijesku u hrpi pijeska?

Rješavanjem ovakvih **konceptualnih, jezično-problemskih pitanja** studenti aktiviraju niz kognitivnih procesa koji su u interakciji s iskustvom te čine nezaobilazne aspekte izgradnje jezičnog značenja. **Studenti predočavaju, mijenjaju perspektivu i usmjeravaju pažnju** na dio ili cjelinu.

Ovakva im pitanja omogućavaju revidirati usvojeni sustav te korak po korak izgraditi smisleniji i motiviraniji sustav kakav vjerujemo da gramatika i jest. **Ako studente pitate uobičajena pitanja, dobit ćete naučene odgovore.** Primjerice, ako ih pitate kada se u engleskom koristi jednostavno sadašnje vrijeme (Present Simple), dobit ćete odgovore kakvi se nude u udžbenicima i gramatikama. Student se u pravilu neće pitati: zašto se Present Simple koristi praktički za sve osim za izricanje sadašnjeg vremena? Kao što je spomenuto na početku ovoga potpoglavlja, Langacker u svojoj analizi prezenta upućuje na uvriježeno mišljenje kojim se nerijetko ne može izraziti sadašnje vrijeme te se često koristi kako bi se opisale radnje koje se ne odvijaju u sadašnjosti. Je li uistinu tako? Kognitivni lingvisti su u posljednjih tridesetak i nešto godina svoj teorijski okvir potkrijepili nizom znanstvenih dokaza te uspjeli pokazati da je subjektivna i dinamična izgradnja značenja temelj jezika, a konstruiranje značenja je u izravnom odnosu s ljudskom spoznajom. Kao što smo već raspravljali u uvodnom poglavlju, gramatičke kategorije nisu arbitrarne već motivirane. Istaknimo ponovo da Langacker složenosti kategorija pristupa predlažući integrirani opis koji se temelji na funkcionalnoj dimenziji članova određene kategorije. Uspoređujući kategorizaciju prema

prototipu, o kakvoj govori Lakoff, sa svojom kategorizacijom prema shemi, Langacker naglašava da su ta dva modela kompatibilna te jednako važna u semantičkom opisu prirodnog jezika. Dakle, prototipni ustroj pretpostavlja postojanje tipičnog primjera kategorije, a shematični se ustroj zasniva na shemi koja je apstraktna karakterizacija potpuno kompatibilna sa svim članovima kategorije koju definira. Upravo je **shema** jedan od ključnih pojmova u kognitivnoj gramatici. Shematični ustroj kategorija i **shema kao apstraktna karakterizacija kompatibilna sa svim članovima kategorije koju definira** po autoričinu je sudu vjerojatno „najkorisnija“ ideja za promišljanje novog pristupa poučavanju gramatike. Iako često silno apstraktna, shema nije nedokučiva, nije neopisiva, a naši nam kognitivni mehanizmi omogućavaju apstraktnost konkretizirati u svrhu predočavanja, objašnjavanja ili primjerice poučavanja. U nastavku prikazujemo, a zatim raspravljamo i objašnjenje zašto i kako engleski prezent uistinu izriče sadašnje vrijeme. Taj je opis pokušaj da se složena gramatička kategorija, shematičnog ustroja kakav je opisan ranije u tekstu, prikaže kao smisljena i motivirana kategorija.

Kao što smo spomenuli na početku odjeljka, jedan od problema prezenta je njegova uporaba pri kojoj se svršeni proces preklapa s trenutkom govorenja, kao što je prikazano na slici 6. U neposrednom je vremenskom opsegu, a ujedno i fokusu naše pažnje svršeni proces čija se početna i krajnja točka preklapaju s trenutkom govorenja. Naravno, takva konfiguracija sama po sebi nije problematična već jednostavno nije česta. Susrećemo je primjerice pri uporabi performativnih glagola (npr. *I swear!* – *Prisežem!*) ili bilo kojeg drugog glagola u situacijama u kojima govornik istovremeno izvodi i opisuje radnju (npr. trener koji pokazuje kako se izvodi određena vježba te svaku radnju poprati opisom – *Prvo čučnem, a onda skočim visoko u zrak.*). Langacker daje primjer sportskog komentatora koji opisuje aktivnosti na terenu, a njegovo mu poznavanje igre te pomno praćenje svakog poteza omogućava podosta precizne opise koji se vremenski znatno podudaraju s trenutkom govorenja/prijenosa informacija gledateljima ili slušateljima.

Slika 6. Svršeni proces u sadašnjosti (Langacker, 2001, str. 262)

No, kako objasniti uporabu prezenta za izricanje prošlosti, svevremenosti i budućnosti? Kao i uvijek, Langacker jeziku pristupa sveobuhvatno. Kako bi nas uveo u temu **virtualnosti**, koja je od središnje važnosti za opis gramatičke kategorije engleskog prezenta, daje niz jezičnih primjera koji se odnose na opis **fiktivnog i virtualnog**. Prvi primjer koji odstupa od zadane i uobičajene perspektive jest primjer govornika koji je u pokretu za razliku od govornika koji je statičan. Pogledajmo primjer (25) (Langacker, 2001, str. 265):

25) *The telephone poles are rushing past at ninety miles per hour.*

Naravno, telefonski stupovi koji se spominju u opisu se ne miču niti jure već stoje na mjestu. U pokretu je govornik koji opisuje telefonske stupove. Fiktivnost se može prepoznati i u sljedećem primjeru (Langacker, 2001, str. 266):

26) *The mayor's limousine keeps getting longer.*

U hrvatskom prijevodu rečenica bi glasila *Gradonačelnikova limuzina je svaki puta sve dulja*. Što je u rečenici fiktivno? *Limuzina* se ne odnosi na jednu i konkretnu limuzinu koja se fizički mijenja. Referirajući se na rad Gillesa Fauconniera (1997), Langacker objašnjava kako se zapravo radi o opisu uloge koju

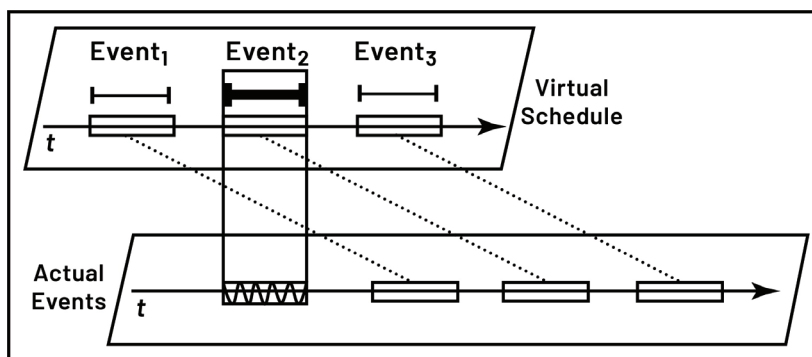
preuzimaju različita vozila. Drugim riječima, gradonačelnik mijenja automobile i svaki novi je sve veći i luksuzniji. Limuzina koja se produljuje je fiktivna jednako kao što je fiktivan i *automobil* u sljedećoj rečenici:

27) *Barbara još uvijek nema automobil, ali ima dva bicikla.*

Imenica *automobil* je zamišljeni automobil čija je uloga u rečenici omogućiti konstruiranje značenja Barbarinog neposjedovanja automobila. Zaključno možemo reći da je fiktivno i virtualno u procesu izgradnje značenja mnogo češće nego što to mislimo. Fiktivno je kretanje, poput onog kakvo nalazimo kod puteljaka koji prolaze kroz šumu, cestama koje vijugaju do vrhova brda i planina, ogradama koje idu oko kuća i dvorišta, sveprisutno u jeziku. Takva je, nazovimo je **virtualnost**, značajna i za kategoriju engleskog prezenta. Pogledajmo prikaz virtualnog rasporeda (engl. *virtual schedule*) na slici 7. Susrećemo ga i kod hrvatskog i kod engleskog prezenta za izricanje budućnosti. Raspored se sastoji od virtualnih događaja za koje pretpostavljamo da će se dogoditi u budućnosti – oni se očekuju i predviđaju te nam je poznato njihovo vrijeme, kao u primjerima (28a) i (28b).

28) a. *Vlak stiže u 19 sati.*

b. *Ispit počinje u 12:30.*

Slika 7. Raspored – budućnost (Langacker, 2001, str. 268)

Virtualni je raspored poput dokumenta koji nam je u svakom trenutku na raspolaganju te na njega bacamo naše umno oko kada nam je to potrebno. Svaki događaj koji opisujemo podrazumijeva određenu „smještenost“ govornika s obzirom na ono što se promatra. Dakle, zadana pozicija govornika koju ne primjećujemo – upravo jer je zadana i uobičajena – jest primjerice opisivanje događaja koji su odigravaju pred govornikovim očima. Međutim, jezik kodira i velik broj govornikovih odnaka od zadanog. Upravo planirani i očekivani događaji u budućnosti odražavaju takav odmak. **Radi se o virtualnim događajima koje govornik „priziva“ i umnim okom promatra u trenutku govorenja.** Navedeni događaji se poklapaju s trenutkom govorenja i kodiraju prezentom. Jednako vrijedi i za prezent koji se koristi za generalizacije, zatim za tzv. „svevremenost“ koja se koristi u opisu znanstvene činjenice itd. Pogledajmo na kraju i primjere prezenta u zavisnim rečenicama koje je Fauconnier (1997) opisao koristeći teoriju umnih prostora, a Langacker potkrijepio svojim promišljanjima o značenju virtualnog u konstruiranju značenja:

29) *Ako/kada uštediš dovoljno novaca, moći ćeš razmišljati o mirovini.*

Alternativa u primjeru (29) je pogodbeno rečenica nasuprot vremenskoj. Veznici poput *ako* i *kada* otvaraju **umni prostor** u kojem se odvija radnja i koristi određeno glagolsko vrijeme – u našem slučaju prezent. Takav umni prostor zahtijeva i gore spominjani **odmak od zadane smještenosti govornika** tj. njegove perspektive u promatranju događaja. Umni prostor je naravno fiktivan, ali se preklapa s trenutkom govorenja te se navedeno, kao i u ranijim primjerima, kodira prezentom – kako u engleskom tako i u hrvatskom jeziku.

Opisana analiza prezenta je radikalno drugačija od ostalih analiza odnosno opisa ovoga glagolskog vremena. Međutim, iako radikalna, prilično je uvjerljiva. Uvjerljiva je jer pita „zašto“

i „kako“ te daje odgovore koji su u suglasju s onim što znamo o prirodi naše spoznajne s jedne strane i složenosti jezičnoga sustava s druge. Ono što se uvijek moramo pitati jest **zašto određena gramatička kategorija ima ustroj kakav ima**. Svoje studente autorica često zna podsjetiti: izvorni govornici se ne probude jedno jutro i odluče da će ta i ta konstrukcija značiti to i to ili da bi bilo zgodno nekoj kategoriji dodati još koje značenje. Gramatičke kategorije su se razvijale i razvijaju se motivirano. Postoji razlog zašto se engleskim prezentom izriče i budućnost i prošlost i sadašnjost. Razlog je konstruiranje značenja koje je umni proces, jezik koji je u stalnoj interakciji s našim iskustvom te spoznajni procesi koje jezik svojim strukturama kodira. Dobro znamo da i prošlost i sadašnjost i budućnost možemo izreći na različite načine. Naš će odabir strukture ovisiti o nizu čimbenika, kao što su fokus naše pažnje, informiranost odnosno znanje o tome što opisujemo, znanje našega sugovornika itd., a trijada koju čine jezik, iskustvo i spoznaja je u neprestanoj interakciji pri dinamičnom i subjektivnom konstruiranju značenja.

Poglavlje koje slijedi daje osvrt na još jednu zahtjevnu gramatičku kategoriju – engleski Present Perfect. Poglavlje je ujedno i kritika udžbenika engleskog jezika koji sustavno zanemaruju kognitivne aspekte jezika i u pravilu ostavljaju dojam potpune odvojenosti od suvremenih znanstvenih spoznaja o prirodi učenja i poučavanja.